

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 51 (16002) * 1998 чылдың май 21, четверг * Аг салган шагы 20.40 * Садар өртээ 1 рубль 50 копейк.

ЧАГААЛАР— САГЫШ-СЕТКИЛ ИЛЕРЕЛИ

Өг-бүле байырлары

АЯК ДОЛГАН ААС - КЕЖИКТИҢ ХУВАЗЫ

Өг-бүлелерин дем-быразын быжыктарар, хей-адын көдүрер сорулгалы өг-бүле байырларынын езулары май 16-да филармониянын концерт залына болуп өрткөн.

Оң кол организатору, өг-бүлелерин бүгү делегейин өг-бүле федерациясынын төлөөчүлери, Тываның аалчылары Фархад Микоян (алды уту прап. соол), Дмитрий Елсейев (орус), Бүт Елсейева (Япония), очуудурукчу орус кыс Елена олар эртергенер. Республиканы бийлигин хей-ниитчи, кадык-чагай амыдыралын мога чок пропанадиз Наталья Тиртык-Кара чылдан чоңуңд кичээлдин хаара тудуң, баш-

карыкчыдаан, Чалаткан аалчыларын аразында республиканың уруулар фондузунун даргаы Сара Ооржак, Чазактын харысалгалы ажалдакчылары Людмила Тажима, Александр Санчат, Бөжөн ий чыл ипталы кады чуртпаң, аки-бакты үлөжүн келген хоочун өг-бүлениң өөлери Галина баа Борис Бады-Сагааннар болуң, оон-даа өскелдер бар.

Аян ырлар куттулуп, йерөд сөстөр чагылааны турда, бүгү делегейин өг-бүле федерациясынын Сибирь регионунда төлөөчүлери Фархад Микоян видеофильм көрүзүдүрүн ажаллап тургаң, өг-бүле, оон ролю, хүдээлээни, аразында харылаа дугайында докторман помчаан, Делегейин аян-бүрү чурттарында чара бидиланышкан өг-бүлелериниң саңы чыдап чыда көүдөп турар. Эртем-дептериниң санап турары-биле адырга, байдал бо хөвөр турар болза, 2040 чылда бөм-бүрөктиң чурттакчыларының саңы 90 млн. кижиге кызырлы бээриниң барымдаазы бар. Нитиледде өг-бүлениң үнөзениң кудулааны наркоман, бодунуң амы-тыныга четтерин кижилер, азы то-

даргайлаарга, психика талазы-биле кошпак, туруп чок ашыктарың көндүдээринге адыгы берип турар.

Делегейиниң өг-бүле федерациясынын төлөөчүлери чараш мөзү-шындыр, езулуг өг-бүле тутканынын деткиң, бот-болуңга бердинген, бидиланышчы болуп даңгыраан өскертпей ажи-тодун кижилерин, нитиледде мурнуңа харысалгалың сагың, күөсөң чоруурларың сенаже чадааш, суй-белектерин байырлыг байдалга тывыскаң. Оларын аразында Елизавета, Валерий Салчактар, Валентина, Михаил Барбас-оолдар, Наталья, Александр Санчайлар

«ШЫН» — А ЧЫЛЫГ

Хүндүлүг ха-дунма, тыва номчукчулар!
Тывада эн хоочун, тыва чоңа эн хүндүткелдик, чагыдылга талазы-биле республикада бүгү солунарны мурнап турар «Шын» солунуң чөдле чагыдып алырын сүмөлөксөдүң.

«Шын» — ол дээрге республиканың амыдыралын долдузу-биле чырыдып турар кара чангыс ынанштыг солун-дур. Ук солун Тываның булун бүрүзүңде номчукчулуг болуң.

ХҮНДУЛУГ НОМЧУКЧУ!

1998 чылдын ийги чартында «Шынны» чагы дып алырын угла, чүге дизе, үе эвээш арткан болгай.

Алды айда чагыдылганың өртээ—30 рубль.

Үш айда — 40 рубль.

Бир айда — 14 рубль.

Дайыннын хоочуннарыңа, инвалидтерге, бүгү чергениң пенсионердеринге

Алды айда — 60 рубль.

Үш айда — 30 рубль.

Бир айда — 10 рубль.

Чагыдылганы харылаа черлеринде, оң чер-черлерде салбырларыңа хүдээп ап турар.

АБОНЕМЕНТ на газету ШЫН

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куда (почтовый индекс) Адрес

Кому (фамилия, имя, отчество)

доставочная карточка

ШЫН

Стоимость по каталогу руб. коп. Количество копий за доставку руб. коп. Количество копий за доставку руб. коп.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куда (почтовый индекс) Адрес

Кому (фамилия, имя, отчество)

Тайылбыр: бо квитанцияны оя кезип алгаш, почта салбырларыңа барып, «ШЫННЫ» чагыдып ап болур силер.

Оңжа болушкун АЙБЫЛ КЫЖАНЫП ТУРАР БЕ?

1998 чылдың май 12-де Хову-Аксы суурда «Тывакобальт» комбинаттан радиациялыг дериг-херекселдерни оорланыны дугайында медээ келген. Эртенде-ле, май 13-те ТР-ниң оралакчы-президентизи А. Мельниковтуң айтышкынын езугаар Чазак комиссияны тургускан болган ук комиссия тус чериниң бодуңа барган шинчилел ажылдарын кылып чурткаш, Хову-Аксы суурун девискээринге онза байдалды чарлаан.

Хову-Аксы суурда «Тывакобальт» комбинатынын девискээрин, бот төгөр черлеринде болган долдандыр турар хүни, чурттага секторун шинчилээ соонда, «Тывакобальт» комбинаттың девискээринде радиациялыг хоран-панышкына таварышкан черлерин илереткен. Херелденишкениң күчүзү шакта 61-100(мк) рентген болган. Амгы үеде Иштики херектер яамызы оорлаан дериг-херекселдерни тывар дээн ажылды чорудуп турар. Оор чорук болуп мурнуу чарында, 1998 чылдын май 9-тан эгелен «Тывакобальт» комбинаттын камгалаанын ап каалган турган. ТР-ниң дүрүнө бүгү хөдөрөгүлүн эртелеп башкаар комиссиянын камгалап дээр өрөң 1996 чылдын тура 340,6 муң рубль четкен бооп турар.

Май 15-тин байдалы-биле алырга, Чели-Хөл кожуун чыгырлавы өске-лаа албын черлеринде кады онза байдалды чер-черде тарамык ур-жуктарың чайлаткан. Апаа 7 муң рубльдин чыгырлааларын үндөгүң. Ук болушкуну май 19-та болган Чазак чөвүлениниң хуралына

«Тывакобальт» комбинаттан радиациялыг дериг-херекселдерни оорланыны дугайында медээ келген. Эртенде-ле, май 13-те ТР-ниң оралакчы-президентизи А. Мельниковтуң айтышкынын езугаар Чазак комиссияны тургускан болган ук комиссия тус чериниң бодуңа барган шинчилел ажылдарын кылып чурткаш, Хову-Аксы суурун девискээринге онза байдалды чарлаан.

Чазак хун бүрүде ЧЭЭРБИ ШАК ДУРГУЗУНДА...

Тыва Республиканың Чазак 1998 чылдын «Часкы-айгы» мезинде Тыва Республиканың чурттакчылыг черлерин болуш оңчунуң бүгү хөдөрөгүлүн объекти-лериниң орт айлындыан камгалаар байдалы-биле хемчег-лериниң ач чорудар дугайыңа № 139 доктаалды хүдээп алган.

Инда айтыканы болза, өңчүң бүгү хөдөрөгүлүн албан черлери, организациялар болуш бодурулгелер орт айлыны болдуруузынын бүгү хөдөгүлериң ап чорудар ужурул. Илангыя Комада ажыл-агый болуш аш-чем яамызына ажыл-агый шөддерин хөраан. Бичалза-

Бокс НАЗЫ ЧЕТПЭЭН ӨЛҮРҮКЧҮЛЕР

ТҮҢНЭЛ ОЮННАР

Бокс талазы-биле афган дайыңчыларыңа турсааткан маргылаа доозулган. Спортком-плекцияны улуг алыны тургустууга рингиге 60 ажал спортчу күчүн иешкен. Маргылааның соолгу хуңуле чемпион ат дээн түңнел оюннар дүңшүкүрүп, чиди медал-сөлдө эртенниң хей саңы көрүкчүлөр соңуур-гаан.

Айтылган шагында рингиге 48 килограмм деңиз-дин спортчуларын чалдыккан. Бирги разрядчы Орлан Санчы ТР-ниң чемпиону, Сибирийн бири чери дээр бордакчылар аразына шапталдыр чери элөөн спорт мастериңе кандидат Эрес Сырат-биле таварышкан, беш раунд дургузунда бот-илемейни холдан салбайн халдап тургаң, тилелениң чедип ап, 1998 чылда ТР-ниң чемпиону кылдыр чар-даттылган. 51 киле 19 харлыг Шолбан Сулдуз, 15 харлыг Айдыс Валаканын ой-нап алгаш, чемпионнаан.

54 киле бо чылгы олимпийки белекел төвүңдү бири чери дээр ажал маргылааның тилекчиңи Эрес Болат-оол ТР-ниң дөрт дөң чир чемпиону Ромеш Ондар-биле ужурашкан. Оларын кайзы-даа Россияның спорт мастериңи. Манчаары-дар-дуржулгаары арай ажал, дөң «чаа» бергендилеп Эрес Болат-оол арыг тилең. 1998 чылдын чемпиону атка четкен.

57 киле ТКУ-нун студенти Айлаш Дармажаа Доржу Начин-оолду сан-биле ойноп алган. 60 кг чедир деңгее 1998 чылда ТР-ниң бокс федерациясынын Кубо-гунун тилекчиңи Вагмур Монгуш, Вадим Сумбаан айтырарыңа таварыш-тырар.

63,5 киле кик-боксыңге делегей чемпиону, спорт мастери Ролдон Хертек удурла-ныкчызы Спартак Лосанаян-нын ийги раундуда баарыңче улгай харыктыр шак-чыларга, судьялар алаанын-жылганы ара доктаалдыккан. Түңнелде Ролдон Хертек чемпионнаан.

67 киле удурланыкчыдан арай узун дүрт-санын Бячеслав Монгуш биле шала-толдаскымаар маалагар ма-ла-боттуг Володбек Умира-дыс чараш оюну көрүкчү-лерге бараалаткан. Майа В. Монгуш тилеңи. 71 киле Иван Солоньев Виктор Елсейевти сан талазы-биле ойноп ап, чемпионнаан каан.

81 кг чедир деңгее Бай-Тайгадан келген тренер-баш-кы Омек Шоолай Туран чуртуг Евгений Трубцын-ны ойнар үе төнмөңдө-ле удурланыр шинөөн окусунур шыкшыкшак, спорт мастериңе кандидат адын балыктап, 1998 чылдын чемпиону атты бүзүлдүң чаалап ап шы-таан.

Данзы САЛЧАК.

ТӨӨГҮЧҮЛЕР ӨӨРЕДИИ

ТываКУ-нун Новосибирскийн Күрүне университетиниң ча-палыда башкаар билин бели-дер институт-биле крээң чар-ган. Ук керээ суугар Новосибирскийге бистин башкы кадр-лары белекээр, квалифика-циязын белидер дээн. Ол дур-гужунга суугаар 1997-98 өөрөдиде чалында Новосибирскийниң университетиниң чалында институту башкы-лары бистиниң кээң лекция-лары ай санашта чеди хо-ноук дургузунда эртерин кел-диң. Бо чылдан шкөөлөрүң болуш дээн өөрөдиде чер-лериниң тооту башкыларының

1-де Ак-Довурак хоорайга кезээң үеде үш намы четпээң өскөлөр «Тыва дат-лугу» комбинатынын рудинске эскелаториниңче тур-гаң, хей ажи-тодун адамы Василий Дамбачев Ой-ларың дэрин езу-биле өлүрүң.

Ол херектин ителгези доозулбаан. Тыва Республи-каның Дээди суду өлүрүк-чүлери — Меңги Куулар-ны 10 чылга, Шолбан Мон-гушту 7 чылга, Артыш Сер-гейни 4 чылга, хосталгазын каазын шийткен.

В. Д. Ондарын хөржүд-еринге чарылдаан 8 млн. рубльди (эргү акша-биле) Меңги Кууларын иези Ни-на Куулардан тыртарын суд шийттирлээн. Оон аңгыда, моральдыг когарал дээр

кыска өөрөдидеги сан база чо-руткаш. Институттун дирек-тору эртем доктору И. А. Молегов болган өскелдер-дээң чорачан. Төөгү башкы-лары билин белин биле үнелеп, курстарга олар хей ажиыг чүүдериң билеп алганын демдегээр апаар.

ТываКУ-нун ректорунун эр-тем талазы-биле оралакчызы Зоя Юрьевна Доржуңун даян-тапка-биле моон соңаар-да аңгы-аңгы эртемдер баш-кыларының билин белидин, ыңдыг курстарын организас-таарын уламчылаар деп турар.

ТываКУ-нун аңгы-аңгы фа-культеттериниң башкылары — шунту 35 киле май 20-де Абаканың алыттыканын, Абаканың Күрүне университет-тинге олар филология бол-гаш даштык дылга эжамен-

нер дужаар. Оон соонда баш-кылар эртем ажалын кылдып эгелээр аргалы болур. Эртем кандидатты атты чедип алы-дарыңың эге баамын оң эге-лээрлери ол

Кызыл хоорайга болуп эрткен. Абитуренилериниң ажалдары хынаары-биле Москвага аңдарган. Түңнелди улавыс даяндаштар болган.

Ч. ОНДАР. Ак-Довурак хоорай.

ЧААГАЙ СЕТКИЛ—ЭМНЭЭШКИН

Ачы-буяның кижилер дээрге болуңуң дымжып бо-лаван ажалда, дуазың чоңа чедирин турар кижилер-дир. Иңдыгдарга республика эмнелгезиниң андокринология салбырының эмчилери база хамаар-жыр.

Мен январь айда кадым баксырааш, Эрзин эмнел-гезинге чыдып эмнедип тур-гаң, сөйгү алган, оон ка-тап арааш, Кызылда ол эмнелгеге чыдып эмнедип тургаң кадым өкнээң.

Ук эмнелгениң өргөлекчи-зи Роза Шириния болуңуң арга-дуржуңу азы-биле кол-лективтин удуртуп турар кижилер болду. Эмчилер Тамара Киаппа, Тамара Сереп-оол олар эмнелгеге эмнедип тур-гар улуска эелдек-эилеп, кижилериниң аарын толара-дып эмнеп турарлар. Инда ажылдап турар сеестраларың дээлек-эилеп кижиниң сеткилинге дыка тааржыр. Эмчилериниң ол чаагай сет-

кили база эмнээшкин деп санаар мен.

Инда аарыг кижилер-биле эмчилер чөөк харылаалыг болуп чорду. Бир катап Ро-за Шириния 4-5 хонук ко-мандировка чоруп барганда эмнелгеге чыдар улус онуң най барганың деп дөңдөп чоктай бээр чордулар. Даян-нап турган кижилер болуңа, эмнелгениң сакты берген-даа ышкаш.

Ам кадым өкнээң. Ме-ни апаа эмнеп турган эмчи-лерге, сеестраларга болуш ол эмнелгениң коллективни-ге өөрүп четтиренимиң илереттин.

Иван ОЙДУП. Эрзин кожуун.

Акша-шалың ДЕНГЕ ҮЛЭЭР

РФ-тин Сан яамызы март айда Тыва-га трансферт-биле 10,8 млн. рубльди эртерин вторникте шийттирлеп берген. Буруңу хүн ТР-ниң Чазакан Чөвүлө хуралыңа ол ашканы хоорайларга бол-гаш кожууннарга үлээриниң схемазын чоруткан.

Анна амдызында холда кирбөөн. Казначействоже ол чурум суугаар иделелиңде төл-чүзүңде каар апаар. Сан-хоо-ну үлээриниң аргазың та-дан Чазак келген акша-тоге-рикти башкаарга болган оң-раакчыларга үр тутпас дээр ап дүрген хөмчөгүлериң ап турар дээрин айтары чутуңа — дүрген үлээр.

Трансферт-биле келген ак-шаны чангыс көпөөкө чедир санап тургаң, шунтузуң чүг-ле бюджет адырының ажал-дакчаларыңың шалың төлө-виринге үндүрер. Ындыг-даа болза, келген акша төлөвар-ниң чүгө 40,5 хуузу болуп турар төлөөдө, ону МАРГ АИНЫҢ АВАНСЫЗЫ КЫЛ-ДЫР ШУНТУЗУНГА ДЕН КЫЛДЫР ҮЛЭЭРИН респу-бликаның Сан яамызы шийт-тирлөөн. А бүдүн айың шалы-гың фондузу бүгү-ле немелде санаакчылар-биле алырга 36 млн. рубль турар ужуруң. Ычангаш келген акшаң чамдык кижилерге хойну, өскелеринге эвээшти бээр дээр-ге чоптуг эвес дээрзин чон билер.

Моң мурунда РФ-тин Сан яамызы санаакчылар суугаар Тывага чүгө 7 млн. рубльди үндүрүп бээр турган. Бо херекте чоокта чаа Моск-ва-е С. Кириенко даргага ужуражыр сорулгалыг ужуң

Ачы-буяның кижилер дээрге болуңуң дымжып бо-лаван ажалда, дуазың чоңа чедирин турар кижилер-дир.

Инда аарыг кижилер-биле эмчилер чөөк харылаалыг болуп чорду. Бир катап Ро-за Шириния 4-5 хонук ко-мандировка чоруп барганда эмнелгеге чыдар улус онуң най барганың деп дөңдөп чоктай бээр чордулар. Даян-нап турган кижилер болуңа, эмнелгениң сакты берген-даа ышкаш.

Ам кадым өкнээң. Ме-ни апаа эмнеп турган эмчи-лерге, сеестраларга болуш ол эмнелгениң коллективни-ге өөрүп четтиренимиң илереттин.

Иван ОЙДУП. Эрзин кожуун.

Инда аарыг кижилер-биле эмчилер чөөк харылаалыг болуп чорду. Бир катап Ро-за Шириния 4-5 хонук ко-мандировка чоруп барганда эмнелгеге чыдар улус онуң най барганың деп дөңдөп чоктай бээр чордулар. Даян-нап турган кижилер болуңа, эмнелгениң сакты берген-даа ышкаш.

Ам кадым өкнээң. Ме-ни апаа эмнеп турган эмчи-лерге, сеестраларга болуш ол эмнелгениң коллективни-ге өөрүп четтиренимиң илереттин.

Иван ОЙДУП. Эрзин кожуун.

Инда аарыг кижилер-биле эмчилер чөөк харылаалыг болуп чорду. Бир катап Ро-за Шириния 4-5 хонук ко-мандировка чоруп барганда эмнелгеге чыдар улус онуң най барганың деп дөңдөп чоктай бээр чордулар. Даян-нап турган кижилер болуңа, эмнелгениң сакты берген-даа ышкаш.

Ам кадым өкнээң. Ме-ни апаа эмнеп турган эмчи-лерге, сеестраларга болуш ол эмнелгениң коллективни-ге өөрүп четтиренимиң илереттин.

Иван ОЙДУП. Эрзин кожуун.

Инда аарыг кижилер-биле эмчилер чөөк харылаалыг болуп чорду. Бир катап Ро-за Шириния 4-5 хонук ко-мандировка чоруп барганда эмнелгеге чыдар улус онуң най барганың деп дөңдөп чоктай бээр чордулар. Даян-нап турган кижилер болуңа, эмнелгениң сакты берген-даа ышкаш.

Ам кадым өкнээң. Ме-ни апаа эмнеп турган эмчи-лерге, сеестраларга болуш ол эмнелгениң коллективни-ге өөрүп четтиренимиң илереттин.

Иван ОЙДУП. Эрзин кожуун.

Инда аарыг кижилер-биле эмчилер чөөк харылаалыг болуп чорду. Бир катап Ро-за Шириния 4-5 хонук ко-мандировка чоруп барганда эмнелгеге чыдар улус онуң най барганың деп дөңдөп чоктай бээр чордулар. Даян-нап турган кижилер болуңа, эмнелгениң сакты берген-даа ышкаш.

Ам кадым өкнээң. Ме-ни апаа эмнеп турган эмчи-лерге, сеестраларга болуш ол эмнелгениң коллективни-ге өөрүп четтиренимиң илереттин.

Иван ОЙДУП. Эрзин кожуун.

ЧЕЖЕ КИЖИ СЕТКИЛИНДЕ ЧЕТТИРДИМ ДЕН ЧОРУ ЫЙНААН

ШКОЛА — УРУГЛАРЫВЫС ӨРТЭЭЗИ

ОЛ МЭЭҢ БАШКЫМ ЧУВЕ!

Школа дээрге бистия ажи-тогуустуң өсүп сайыраар кайгачыктыг чурту-дуг. Бичангап Кызыл-Мажалыктың №1 школына кижиниң хевирестинеринге, чогаалчы ажалдарыга база билгич чедил алырнык омагай өргээзи болур. Ол боду тогуугу, тускай чагчылардыг.

Бо школа 1929 чылда тургустуған. Бистия школына башкылар коллективинде шад-ди тур-ла бедик мергелдиг башкылар ажыдап чорун болгаш ажыдап турар-да. Сларга Россия Федерациянын адлардыг башкылар С. Б. Кукушев, Е. А. Тас-оол, Тыва АССР-ниң адлардыг башкы Т. Ф. Куулар, улуз өрөөн-дегенин тергештери Т. С. Кузнецова, Д. С. Грошева, А. М. Ондар, З. П. Кочедыкова, Н. И. Гових, А. Б. Куулар, С. И. Донгак, М. О. Ловсан-Серен, К. Т. Киссан, Г. З. О. Оор-жак, Г. С. Кундузак болгаш өскелер-даа хамаарып. Оон аңгыда бистия школа Тываның барың рожуучу-нарын башкыларының ар-га-дуржулга солурда чыгар-гөргөзү апарган. Школаның доозукчуларында Тывада а-сураа алган, чоңа билин-дир чуркуучу, журналист-тер, куруле ажалдакчылар, омчилер, башкылар болгаш хой-хой эки кижилер дөш, кымнары чок дөр. Бичан-гаш бистер боттарының до-озукчуларына канчаар-да аажок чоргаларны чор-уур бис. Оларга Юстиция сайыды С. С. Кукушев, ха-лавыраг аарыстар өмнелге-иниң эргелекчиси Ч. Х. Мон-гуш, ИХИ-ның сайыды С. С. Б. Монгуш, ТР-ниң Курөөниң телердиокомпанияның чы-гыш директору Р. В. Тас-оол, куруле университетиниң дээш салбырының улуз башкызы У. А. Даржаа болгаш өскелер-ни-даа хамаарыштыр болур.

Адан башкының 2-зи дөдө категорияның, чеден бир-ги категорияның, 28-зи ийги-ги категорияның башкылары болур. 52 башкы дээди эр-теминг, 8-и тускай ортумак эртемниг башкылардыг. Кожуунда О. Д. Монгуш, Р. Ш. Ооржак, В. О. Ооржак, Г. К. Иргит, Ю. У. Донгак оларны болгаш өске-даа баш-кылары чон эки билер болгаш таныр. Бо ады кирген хоумунураан школының анык салгалы база дулак чок кызыл ажыдап турар. Оларга лаштык дээш баш-кызы Х. А. Хаажак, тогуу башкылары Р. В. Ооржак, Н. К. Дамбаанай, орус дээш болгаш литератарың Н. М. Монгуш, хямияның Р. Э. Ду-дул-оол болгаш өскелери-даа алап болур.

1993-94 чылдардан бөөр класстары эртем ады-биле тускай укладышкыларга чарган. Чижээ, математика болгаш физика, орус дээш Кузылче дөш өскелери-даа улуз чоргаларың алап болур. А амгы үеде физика эрте-миниг талазы-биле ий, бир гуманитарлыг, математика талазы-биле бир, ий лишей-класстар ажыттыган. Бичан-гаш бо талазы-биле арга-дуржулга улгаткан деп диди-ми-биле чугаалап болур. Уругларга быжыг болгаш хааны билигин бээр дөш бо-гуу кужуу харамнамай чо-руу башкылар хой. Балык-кай кылдыр О. Д. Монгуш, Р. Ш. Ооржак, В. С. Ондар, С. М. Хомагы оларны алаар-га-да четир.

Сүт-Хөлдүң Кызыл-Тайга — Тываның би-чежек, каракка илдиктес суурларынч би-рээзи. Чокпак хараганнар, суук талдарга бүргеткен ындыг суурларда кышы үеде амьдырал хун бүрүде ийис бооп, даамай-биле чыл ажып, илтин бар чоруур. Хун үнер-ле, мал-биле ажаанырап, дүн дүжер-ле, сагыш база-ла кажаада малда. Бир хун-да, бир ай болгаш-даа кылыр ажал чагыс ол — мал соондан кылаштар. Суурда улуз тудуг болур чүгөле школа-да амьдырал шапкын, ол бодунун тускай делегейи-биле ылгадыг.

1993-94 чылдардан бөөр класстары эртем ады-биле тускай укладышкыларга чарган. Чижээ, математика болгаш физика, орус дээш Кузылче дөш өскелери-даа улуз чоргаларың алап болур. А амгы үеде физика эрте-миниг талазы-биле ий, бир гуманитарлыг, математика талазы-биле бир, ий лишей-класстар ажыттыган. Бичан-гаш бо талазы-биле арга-дуржулга улгаткан деп диди-ми-биле чугаалап болур. Уругларга быжыг болгаш хааны билигин бээр дөш бо-гуу кужуу харамнамай чо-руу башкылар хой. Балык-кай кылдыр О. Д. Монгуш, Р. Ш. Ооржак, В. С. Ондар, С. М. Хомагы оларны алаар-га-да четир.

Школының материал-тех-никтиг баазам бөгэй эвес. 24 өрөөндөгү кабинеттери өрөөнириге херектиг тускай хрескелдер-биле дериттин-ген. Ылаңгыя техниктиг куп-ажыл кабинети башкы-лар С. В. Кукушев, В. Д. Трасе оларны дузазы-биле шырык дериттинген. Бир компьютер клас, аудио, ви-део техника база бар.

Кызыл-Тайга суурунч школының экинчи чеже катан ашпаң дээр. Оон баш-кылары сонургал кыптык-кай карактары өрөөнириге-леринге чүү-бүрү өртемнери-ни өрөтпешпап. Кандыг-ла үе-үе школадан берге өртемни коладарын негез бээр. А бөгүн — рынок үези сан са-наар кижиге ынак. Башкы бүрүзү бодунун өртемни эң кол кылдыр кымның-даа мурунуга шыныдып боор. Башкы бооп ажыда-ла 26 чыл болган Валентина Дамбаевна Отукай матема-тика бөгүнде эң-не кол эр-темин дээрин бадыткап, удур-данган кымна-да каш-даа халытпас. Амьдыралчыс ашканын кулу шыкшап апар-ган хүнде болугур чагыт-гаш чүвө-дээр дайынар реэина өртөн санап-ла ту-рарлар, улуз, шокор бар-бар-да баранарың угулар-даа оругазын калыкталор-биле «башкы-ла» турарлар, кожуун чагаргазы, улуз-би-че фондулар, чазак чагыр-гадан ажыр Күрүне Дума-зия чедир чыгар санаар, санаар... А ол санаар амь-дыралчыс дөш. Миллион, миллион, триллион... рубль-дер. Роботтар, компьютерлер, электрондук саналга маши-налары амгы техниканың мөө-медерли, а оларны ка-вайлап өстүргөн өртем мате-рикала болур. Бичангап ам-гы үеде рыноктуң эртемни-ге дүжүп, оон шапкын чаг-гытарга ажыр шаптыр-бас дие, амгы чаштары ма-тематика эртем-биле билдир-гич чөпсөлөр деп Валенти-на Дамбаеваның бодунга

үезинде бестин олар башкы-зын белен салбас, бир-ле чү-вөни доктаамал айтырар турар. Ол кичээлдерге өрөө-никчилери чүгө быжыг билгич-биле чөпсөлөр турар эвес, а оларның мөө-шү-нү-нү талазы-биле кижизидилге-иниче кол кичээлгеини уг-тадырып турар. Валентина Дамбаевна ажыдап келген чылдарында удуртуп турар класстың ада-нелери-биле харылазын быжыг, ада-не-биле хуралдары ула-дараа өрттирип, оларның кичээл-дерге олуржугузын чедип ал турар. Кызылдың башкы инсти-тудуун физика-математи-ка факультетин дооскан Ва-лентина Дамбаеваның чы-мыштыг ажылы хой барбаан. Ол школага болуп турар ча-чыл болган «Чылдың баш-кымыз» деп конкурсука үш кыл улаштыр берги черия ап, өөрүнүң иделгени, хун-дүктелгиң чедип алган. Ийе, кандыг-даа мергелдиңиң тергештери чазак-чагыра-дан адаарыг аттарны, ор-ден халыяны алыры бисте дурум. Ыңчала-даа ол ша-нал-макталы-биле көргөз-түнери бодун улуз көрдүр-кизи сангыга кире бээр. А башкы кижиниң эң дээди макталы, чоргалары — оон билгич берген өрөөникчилери. Оларның амьдыралда че-диништеринге чоргалары деп: «Ол мөө өрөөникчи!» деп ажылы-биле мактан-гаш боор улуз — башкылар. Олар ынчаар мактаныр эр-темин-даа, үндөшүнү-дөө, ыңчала-даа бодунуң-би-ле биле сеткилдиг-биле баш-кы кизи база-ла белен бо-дун мактап чорбас. Чүгө-ле харын өрөөникчилери улуз улап апаргаш, карактары чыры берген: «Ол мөө башкымыз чүвө!» — деп, бүгү башкымыз башкымыз хир-чам-даа дөрттөс. Валентина Дамбаеваның ындыг өрөө-никчилери та чеже! Ийе, Кызыл-Тайга школында бодунун өрөөникчилери-би-ле база калы ажыдап ту-рар. Оларга тыва дээш бол-гаш литература башкызы Маргарита Дырзановна, өрөө-

Пицей-класс

ДУРЖУЛГА БААЗАЗЫ

болгаш литература, тогуу бол-гаш хойуу-дурум, биология-хымны, даптык дээш, гума-нитарлыг эртем талазы-биле ий (башкылары Г. К. Иргит, Г. С. Кундузак), физика-математика талазы-биле — 2 (башкылары Н. И. Тонхик, Р. Ш. Ооржак) класстары доостурган. Оон аңгыда бо чылды ий лишей-класс ажыт-тыган. Мындагы хевирлиг класстары ажыканы өрөө-никчилерге-даа, башкыларга-да конугу улуз ужуруда-лыг болган. Оон херечин бистин доозукчуларымыз чү-вө Тываның дээди болгаш ортумак өрөөндөгү чөпсөлөр эвес, а Россияның анык-зыгы өрөөндөгү чөпсөлөр кирип ап турарлар: Руслан Монгуш Новосибирскийн банк школының, Ш. А. Куулар Санкт-Петербургтун уни-верситетиниң математика салбырыңа, А. В. Ооржак Новосибирскийн универси-тетинге, А. В. Ковельнико-ва — Омскиге, Света Ковель-никова — Абаканга, Болат Майны — Москвага, Буяг Хоумш-

Бо чылды уругларның өсүп сайыраарына ажыктыг ыры болгаш ритмика ки-нелдеринге тускай дериттин-ген кабинетти ажыктап, Уран чүү удурткучу В. Б. Мон-гуштуң амь-ижини чүгө уруглар эвес, а башкылар база улуз үтөпел турар. Шко-лада библиотека эргелекчи-ни О. С. Монгуштуң амь-жылы база маңгалдыг.

Шилдежик дурт-сынынг, өрөөникчилери чаштары чызык шырылдан-ла, бу-дүштүг көрүжүндөн-не ил-де Валентина Дамбаевна-ның кичээлдеринге олуржур-га, көрүжүгү материалдары хой-биле ажылап турар. Кара-биле көрүп, холу-би-ле тулап тургаш өрөөндөгү өрөөникчилерин бердиче те-маны шигээдиг алыры дүрүн-даа, чини-даа. Оон кичээлдеринге уругларның оонуургалы улуз болган те-лектерин чай чок. Чапсар

Валентина Отукай билин-гүрүчү бедидип, хурстара барып, эртемниң аайы-биле солунар, сеткүлдерин ча-гытып ап турар. Мурунда чылдарда эрттирген ажык кичээлдерин, класстан дашкар эрттирген чүвө-дөш, оон бодунун дээш өр-өөникчилериниң түңгелди болур сайгарылгаларын чыккай салып, чыгып калган. Оларны бо-ла ажыгал бээр. Дур-жулга билгич башкы соөлү 5 чылда школада физика-ма-тематика каттыжымкыш-кын — удуртуп турар. Олар тускай-палыч. «Катты-жымкышкың кол сорулга-зы физика-математика башкылашкынында чаа чүүдериңиң неттердери, өрөөникчилери быжыг би-ли-биле чөпсөлөрүңиң аргаларың дилеп тывары, аныяк: башкыларга арга-сү-ме кадык дузалары боор чүвө» — деп, мөөн айты-рымыга ол доңуу харыны берди. Каттыжымкының амь-жылың бир омагай чүү-

Оскал-оол КУУЛАР. Хоочун башкы.

Турисчи слетка уткуштур

«Динамо» 75 харлаан ЧОРГАРЛАНЫП БОЛУРЛАР

«Чокта чаа «Динамо» спорт нитилеги 75 хар-лаан. Ол 1923 чылда Москвага болгаш Лубинка кулумчузунга 13 дугаар бажыга болгаш тургузусу хурагга тургустунган. Анаа 64 кизи олуршкан. Оон удурткучузуна И. С. Уиншлг дээрин сонган. Бистин чуртувуска ол бир дугаар спортчу нитилел болуп турар. Спортчу шимчөөшкениң сайыраар, хоужуруне «Динамо» канчаар-да аажок улуз үзүн кирген. Тывага спортчу коллектив кылдыр ол 1934 чылда ажылып эгелен. Кандыг-даа база чок черге, кан-дыг-даа акша халдырышкы чокка спортка со-нуургалдарың боттарың кужу-биле ол хоужу эгелен. Спортчулар боттарының эгелешкени биле спортчу шолдерин, дээр-херекселдерин тып, салып, тургузуп турган. Бичан спортчу коллектив тускай ар-гелешкени спортчу коллектив турган (ичиң ТАР-ның ИХЯ-ны ыңчалар алап турган). Ук спортчу коллектив дөш харысаалдыг кизи кылдыр Аргас Монгуш Баян-оолвиңниң томуйлаан. А 1935 чыл-да эгелен спортчу коллективти «Динамо» спортчу нитилел кылдыр алаан. Оон ларгазы ИХЯ-ның сайыды апарган. Хоочун спортчу Аргас Баян-оолвиң Монгуштуң кажан, кавап «Динамо» спорт нити-лелини кеситүү апарганың дугайында сак-тышкының парадзыс.

Ол үеде спортчу хемчег-лерге иденкейлиг киржин чо-раан, шырык дөш спортчу-ларын таныштырып көрөй. Бүт бөмбүүне (Вил-Хемин Хадидан) Норв-Хөө, (Эр-анден) Аракчаа, Тебрель, Догу-оол, Чангап-оол, Ал-дын-оол Сат, Алексей Алдын-оол дөш, өске-даа ажыла-кчыларымс шылларап эгел-ен. Салыктарың, майык-таштарың-даа ойнал-ла ту-рар бис, идик уладуу артпас, аттыг чүвө-ле чораз.

Ук өрөөндөгү чөпсөлөр бот-каан саавыр эзулар бир-ги чер дөш ТР-ниң Прези-дентиниң шаңналы, ий ийги черинч 10—10 млн. рубль, үш үшкү чер дөш ту-сузунда 6—6 млн. рубль бо-луп турар. 1996 чылда Сүт-Хөл ко-жууну Бора-Тайга орту-мак школының коллектив республиканың башкылары-ның 1-ги экологич-турисчи слеудун ол-ла кожуунуң камгалалыг черинге органи-зацияп эрттиргени омагай болган. А оон утка-шымнары колдуунда бодуе камгалал-чыктыг уланган. Ам болур спортчу программаның ийги-ги школыларның чыл дургузу-нда экологич өрөөндөгү, ки-нелдеринге талазы-биле чо-рулуп келгени өчкеттары, хыналда-турисчи маршрут-тары база ук эртемниг баш-кыларың ортузунга мөө-рейлери немешкен.

эртен чылдың июнь айда эрттирген. Бодум 1968 чыл-да эгелен, республикага болуп эртип турар слетка-га киржиң, анда коман-далары белеткеп чораз бол-гаш маргылдааларың кан-дүш байдалга эртип турары билдир мен. Бичангап ула-вэс болуп турисчи слет та-лазы-биле бодунуң санал-о-алым кириң, анда бичиң доктар болдун. 1. 2-ги слеткаларны органи-зацияларынч чедир кылдып шылаан ажылы — кожуун-дарың арга-дуржулга сол-лу чыгышы кичээлге сал-га эки. Экология, туризм болгаш чурт-шынчил ажал-дарың талазы-биле 3 бо-лукке арга-дуржулга солчу-лук чорудар болза ажыктыг болуп дур.

Кызылдың ий дугаар ор-тумак школының 1927 чыл-да өрөөни кирип алган, анда гимнастика, чинк атле-тика-биле шыгыш кичээлдер ичелен мен. Боттарымыз ийи конкылар кылды алган, ой-ни түрүлүс. 1929 чылда өске-даа эштерин-биле кады Ленинград хооранын. Бу-ныкээ аттыг Чоон чүк улуз-дарың институтунче ки-рип алдым. Анаа өрөөниг тургаш, спортун 12 аңгы хевиринге норманы дужа-гаш, «ГТО» хөрөк демдө-биле шаңнаган мен. 1933 чылда шөпсөгө аппарат, Тамбова 1-ги Алтыг шериг аттыг Кызыл тукут аттыг шериг школының тургаш, бүт бөмбүүне ойно эрөмин алаам. Бичан По-домосковэ биле Тамбова об-ластың шериг кезектериниң командалары бо-ла маргыл-даларың эрттирип турган, анда иденкейли-биле кир-

Хол бөмбүү өске оюн-нары муруй элээн неттерден турган. Отукон, Буруна, Ни-конов, Кочетков, Седин, Суг-дур, Тывтыр-оол Хунажык, Куулар, Даржаа олар док-тамыл шаңгалдыг чөпсөлөр ээлеп турганар. Халкы-тарыңга база динаможулар ас-келерге четтирбес турдувус. Амгы үеде «Динамо» ке-жигинериниң нити саны 400 муң ажыг. Оларның ара-зында 80 ажыг спорт мастер-лери, 181 спорт мастеринге кандидаттар бар. 75 хар-лаан юбилейни «Динамо» ба-йырды-биле эрттир-ген. 64 мөгенин ху-режинге үндүрүп, по-лициянын ажылдакчымыз мөгө Маалыр Монгуш тү-нүгөн. Бүт бөмбүүне крими-налыг мелиниң «жылдык чылары тилекчилер болган. Хол бөмбүүнү тилекчиле-ри — ИХЯ-ның эр узлетун болгаш кыстарын чыныдан командалары. Оюннарны түнелелге, тилекчилерге болгаш «Динамомун» хоочун-нарыңа шаңал белектери тыяккан. Мен бодарыма, «Динамо» бодунун спортчулары дээш эзулуг чоргаларың болур. Динаможуларга мөөн сон-гара-даа улуз-улуз чедип-кинириң күзөдим.

ӨТКҮТ КОҢГА ЫШКАШ..

жип турдувус. Бичан-на спортка бүрүнү-биле берди-нипкен мен. 1934 чылдың августа Тыва-мче чынып келеш, ыңчан-гы ИХЯ-га оочурулукчулап ажылап берген мен. Бир кады профиндел хуралы-га мениң спорт талазы-биле харысаалдыг кизи кылдыр Ленинград хооранын. Бу-ныкээ аттыг Чоон чүк улуз-дарың институтунче ки-рип алдым. Анаа өрөөниг тургаш, спортун 12 аңгы хевиринге норманы дужа-гаш, «ГТО» хөрөк демдө-биле шаңнаган мен. 1933 чылда шөпсөгө аппарат, Тамбова 1-ги Алтыг шериг аттыг Кызыл тукут аттыг шериг школының тургаш, бүт бөмбүүне ойно эрөмин алаам. Бичан По-домосковэ биле Тамбова об-ластың шериг кезектериниң командалары бо-ла маргыл-даларың эрттирип турган, анда иденкейли-биле кир-

Башкымыз 1997 чылдың сентябрыда шөпсө ажалдап чорган, чынып чоруп ора, кожуунуң олуржугузын хондунун мөчөн. Бистин кандыг-даа хичинче чок, амьдыралы дөш кылдып ажыдап чораш башкы-зың авырларды алдып хун адаанып чурттар чогуу ара-лашканы-биле хунап, оон анык назыны өршөп чок каржызы-биле үскен тавары-га сеткилчыс улуз чылар-гы болдурун.

Сары-оол Донгаквиң Бойдулаң мээң болгаш эштериниң сеткил-сагыгыңа быжыг туруштуг, соруктуг, эрес-лидиг, чогаалчы, тывынгыр, ак сеткилдиг башкы болуп кезээде артар. Башкымыз 1997 чылдың сентябрыда шөпсө ажалдап чорган, чынып чоруп ора, кожуунуң олуржугузын хондунун мөчөн. Бистин кандыг-даа хичинче чок, амьдыралы дөш кылдып ажыдап чораш башкы-зың авырларды алдып хун адаанып чурттар чогуу ара-лашканы-биле хунап, оон анык назыны өршөп чок каржызы-биле үскен тавары-га сеткилчыс улуз чылар-гы болдурун.

деп республика көрүлдеинге башкымыз оң-бүлүс чедип-кирип кирешкен. «Өлүмдө болчар чок» дээш ышкыш, бистин башкымыз ол хун адурукчуларын хонуга таваргы бербөс болза, бир эвес мөөң башкы ам-даа хой чылдарда дриг чуртап чораз болза, та чеже-чеже хемелери кезил, арттары ажыл, бойдуштун чажытар-ын, оон чываган эртемни бичилдерге билиндирер шол-бан бооп чоруур ийиң. «Ошкен от кыпнас, олтен кизи турбас». Ыңчала-даа башкымыз кижинг, ак сеткилдиг оуру-хевир оон хой-хой өрөөникчилерге мөңгөдө артар болгаш ол ка-ды-лаа өрөөнгейле домей-ле чырыктыг салдыс болур. Атай-Кара ООРЖАК, Тээзиниң №2 школың өрөөниңчи.

Аргас МОНГУШ.

Сары КУУЛАР.

ЧИР-ШОҢ ДУШТУ

«Чүгө чор сен?» — деп, оожум айтырарга арый су-рээлексең! «Сиперни» кел-дир дээрге, чедип келдими деп унум сипрейлиңи хар-ырылдым. Хөнертен ындыг харын дыңаап, Санчай башкы чо-жур берген ышкыш, арны өскөрүң, карактары ала-раайың берди. «Чүү-ле бол-ган ирги, ам-на ат болган, дур мен» деп болдым. Ол шагда ыңгал-ла болбай, баш-кы кел дөдөдө, бир-ле чүвө

биндиниң экинжи коргай корга алаа соктааш, кире бердим. Шынал-ла, Санчай-оол башкы чыккап бижит-тинип олур. Бичан ол өрөө-ндөгү өрөөникчилер турган чү-вө. Важны кодуруң келгеш.

болган-дыр деп болгаш, кор-гаш. Во улаада коргалым-дан чүрэмниң тикчилери кулаамга тода ыңчалдып турган. Башкы кезек ыңт чок. Ханада азыл каан, ар-ны хулуумзурүг долган В. И. Ленинниң чурунче көрүп олуруп-олуруп, ам-на арны өң кирип келди. Оон мөчө көрүнгөш, хулуумзурүгүш, шөпсөргөчөк үн-биле: Ба-карып ойна чө, даарга кээр сен» — дээш, каттыртар-га, ам-на билиң каалтын. Апрель бир деп чүвө ба-жымга чык диди. Бичан кизи ыдың кагар чүвө дөш.

«Чүгө чор сен?» — деп, оожум айтырарга арый су-рээлексең! «Сиперни» кел-дир дээрге, чедип келдими деп унум сипрейлиңи хар-ырылдым. Хөнертен ындыг харын дыңаап, Санчай башкы чо-жур берген ышкыш, арны өскөрүң, карактары ала-раайың берди. «Чүү-ле бол-ган ирги, ам-на ат болган, дур мен» деп болдым. Ол шагда ыңгал-ла болбай, баш-кы кел дөдөдө, бир-ле чүвө

Сарра КУУЛАР.

ОНДАРЛАРНЫҢ ЧЫЫЖЫНГА УТКУШТУР

АЙМАКТАРНЫҢ ДОҢНАШТЫРЫ

Эрткен негелледа солуннар, радио, телевидение Ондарлар аймактын 1-ги шуулганы болур дугайнда...

дурум, бай-шыдаалгы улус аймактарында дуураал, төрөл-болуктуң оң улугу улугу анык-өкөнни...

аймак-тыр. Оларны ара-арында калдык-даа аймактар-чуртталгалык улус бар болгай...

бурунгар Ады-Тугуштер аймактын эгелешкини кылдып эгелеш, эгизинге четпей барганын хомудат чус...

шаван бээр сагып келген мону-шаван аймактар аайы-биле эгелешке орукту илеп турар эгелешки...

— Конгар-оол Борисович, чагыс чер-чурттуглары-нарны бузуурели чаалап ап, депутат болганыр-биле байыр чедирип, чедиринки-нерин күздөм.

— Мындыг хевирлиг ай-тырларын болдун чон ха-маачок, улуг эрге-дужаал-дыг кижилерден бейи дян-нап тур бис. Бистиң аймак-тың Уставында, келер үеде бурунгар корушкундуң — тава чонун төрөл-болук аайы-биле эгелешкини...

— Сьездиге улуг намызг Ондарлар-биле сумелжиң чуртталашка, ийи агар саны аймактар бис. Бирөөң — дузаламчы фондуу, ол үр-гүлүк шимчек аймактың, че-димес, инвалд, хой ажы-тоддул эг-бүлелерге дузала-жыры-биле ажытка агар сан болур. А өкөзи — шим-чeves, азы 5-6 чыл иштинде акшаны чыыр агар сан. Оон-биле бис келер үеде ботта-дэш шупту төрөл-болук ай-мактарга тайбын эг-болту пронаиданал, ол төрөл-болукту хундүлүр, калы эдер-жир дээрин Уставтын оң кол кезе кийилер көрүп тур бар бис. Нинтиле-политик-тиг амалдарга база идея-кейлиг кирип, Тыва Чаа-арык республиканың сай-ырадырына кирип турар бүгү аймактарыңа, програм-маларын сайырадырыңа деткиче болур бис.

Ийе. Бо бүгүге чагыс талаал көрүп болбас. Төрөл-болуктерин тускай че-вүлели Тывага аймактың барып турганын үе негеп келген. Тывага референдум азы соңгуда болу берсе, Тывага удур ийи-чагыс күштерге тийлеспес деп бо-даар болза, төрөл-болуктер-ини башкылары чыгып, тускай чыгыптан эгил-тиреш, анаа дугурулкан соонда, болдун төрөл-болуктер таныштырып, ботта-дыр дөң хевирлиг аймактарын чорударын үе негеп келген. Тыва кижик тон кыл-ып каарга, олчаан эгелеш-кине дел болгай. Бичан-ган аймактарын доңашты-рып, чагыс эг-сеткиле кый-гырып турарымыс-даа ол.

Бистиң инак авамыс база эживис Зинаида Степановна Күскежин май 22-де бодунуң юбилейин демделеп эртти-реп.

Күрүне комитетинде

ОНУ ДЕТКИИР БООР

ТР-нин Арга-арыг ажил-агы талазы-биле күрүне комитетинге «1998 чылдың бирги кварталында кылып чоруткан ажылынын түннелдери болган арга-арыг өртүн болдур-саалы талазы-биле ап чорудуп турар хем-чеглерин дугайында» айтырыгын чугаа-лашкан. Устунде айтырыг талазы-биле кыс-ка дыйнадыгы Арга-арыг ажил-агы тала-зы-биле күрүне комитетинин даргазы В. И. Канзай кылган.

Чаштанчыдан чалбыш үнер

МОНУ САГЫР БОЛЗУВУССА...

1997 чылда республикага 274 арга-арыг өртү болган. Нинтизи-биле 42400 га төл өрттөнгөн. Оң иштинде арга-арыгның девискээри 27811 га, хову-шөлдөргү 14589 га болган. Өрттерин өжүреринге 1565964 рубль чаргыдатынган.

Светлана МОНГУШ чугаа-лашкан.

Бий-Хем, Кымал, Чеди-Хөл, Сүт-Хөл кожуунда чурт-тап чорур хой санын кады төрөөн акылары, угбалары, думалары, чавалары, честелери болган күдөөлериниң мурундан Кымал кожуунуң Ээрбек сумуунда чурттап чорур кады төрөөн думамыс Чечек Илей-ооловча. Ондарга май 20-де 80 харлаа юбилей-биле илгип байыр чедирбишкан, ады-биле дөмей чараш думамыс ак-көк дээрин, аас хунун, айдың дунуң кажан-кезезде өөрүшкү-маңайны, берелерге тура дүшпес бурунгар чүткүлдү, эштиг-өрүлүг, акти бедик, хөрээ хостуг, чоргаар-омак чончу, илчи чорурудуң сеткиливис ханымыдан күзели-вис.

1998 чылда өрттер кайы-даа чылдан өрте эгелөөн. Бир дугаар өрт март 17-де Тес-Хем кожуунун девискээринге демделеттинген. Бо чылдан хой Тываның девискээринге чогуур хемчээлинден эвээш дүшкөн болган өрте эрөөн дүшкөн өртүң өрте болуп турган чык-таалааны илде.

Өрттер чунуң ужундан бооп турарыл? Кижилериниң ха-рыскалы чогуунда, от-көстөн серемчиледи кошкатка-рындан болбайн канчаар. 1998 чылдың март 18-тен апрель 14-ке чедир республика-га 14 арга-арыг, хову-шөлдөр өртү болган. Өрттөнгөн арга-арыгнын хемчээли 166 га, хову-шөлдөрүн 2034 га бооп турар. Моолдун девискээринде хову-шөлдөр өрттөнгөн, бистиң девискээринде кир-ген. Бо хунерде өрттер ния-тизи-биле өжүртүнгөн.

База келер. Бо бүгүге Арга-арыг ажил-агы комитетинин мурундан өрт ийи-чүлүк кижилерини кам-ныг, кичээргейлиг, хун-дүгтедилг болуруп дилеп тур мен. Бичанган ТР-нин өртүң чунуң ужундан бооп турарыл? Эрги кургаг сизини, чаштанын, ботку девискээ-ринин үндүр өөртекке, эел чеге хайгаарал чокка өрте-тин кааш, чоруй баар тава-рылгалар хөвөөр артышкан. Аңчылар, балыкчылар ола-ларын чедир өжүрбейн турар таварылгалар база амдаа бар. Малчылар мал-мөгенин оларларды дөш азы огу ке-дерин сизиниң шөлдери өрттөп турар. Ол өрттер ооскузе-ооскузе арга-арыг-ларже илчип турар болгай. Оон үстү серемчил чок чоруктуң түннелинде, хоорай-ны, чок-кавыда суурлар-нын дыйштыны, каттаар, мөө-гүлөр чери — бистиң чор-гараалымыс, харын-даа бүгү Россияга билдинер апарган Валганын халыктарың аргазын өрттөнгөн база билер болгай силер. Амгы үе-де илде хөлүгүр, өрттер-кара ыяптар артып калган. Сак-тырга-ла кижилериниң хемчээл деп, муңгаргай болу берген тургулаан-даа шыкшан.

Бистиң күдөөвис, бажамыс, честевис Маадыр Доржуевич Калыдуу май 23-те 30 харлаар. Ол чагыс оолдун өрмин инак ачазы, өөгүң иштинин быжыг чөленигичи, даянчымы. Күдөөвис Маадыр аны-андан амыр эвес, аймылды-даа, чымышты-даа аймак-хүдээлгени күдөөсү чорур. Ол Би-Хем кожуунун Иш-тини херектер килдинин дээр ажилдакчыларын бир-рөөн. Биче сеткилдиг, тоңту-томааның, өш-өүрүрек, ажил-ижинге бердиген, урай-шевер күдөөвиске, бажамыска, честевиске төрттүнгөн хуну-биле байыр чедирип, кан дег аддыкшылды, өг-бүлениң аас-кежикти, беден эвес аймактың чедириниң күдөөвис.

Кызыгарда ШЫҢҒЫЫ НЕГЭЭН

Чоокта чаа Эркин ко-жуунун девискээринге Моол-дун 3 кызыгар шериглериң россиянки кызыгаржылар турган. Кызыгар үрекиле-риден олар 2 дураны, үш автоматты база оң ок-кем-чээл хавырған. Туттуган моол кызыгаржылар Рос-сия—Тыва девискээринде черлик дирг амьтаннарны мыйыстарын чажыды-биле чылып алып бодуанын өчө-төр.

ЧАРЛАДАР

Чоокта чаа Эркин ко-жуунун девискээринге Моол-дун 3 кызыгар шериглериң россиянки кызыгаржылар турган. Кызыгар үрекиле-риден олар 2 дураны, үш автоматты база оң ок-кем-чээл хавырған. Туттуган моол кызыгаржылар Рос-сия—Тыва девискээринде чарлаалдар өрттээ чиник солун Тыва солуннарның «эң хеймер думазы» чаа-ла алды айлап, элен-тендин олуруп турар апарган «Тываның херээженнери» солуну 1998 чылдың ийиги чартында чагыдып алырынын сумелеп тур.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААДЫП

Кызыл-Сулуг Баян-Колдун хүреш спорт школа-зынын 20 чыл оюнга тураскааткан СПОРТЧУ БАЙЫРЛАЧЕ эш-өөрнү, чагыс чер-чурттугарымысты, спортчу-ларны чаладывыс. ПРОГРАММАДА: Май 23-те Байырлыг ажыдышкын, ужуражылга, концерт. 14.00 шакта. Май 24-те Чадаг чарыш: эр спортчулар — 15 км., херээжен спортчулар — 5 км. 12.00 шакта. 64 мөгенин хүрежи. ШАННАЛДАР: 1-ги чер — аът. 2-ги чер — шары. 3-кү чер — ирттер. 14.00 шакта. Оргкомитет.

СЕНТЯБРЬДАН — СЕНТЯБРЬГА ЧЕДИР

Школар башкыларының база ала-не комитеттериниң кежигүнериниң кичээргейинге! «Новости Тувы» ном үндүрер чирин «Деловые мелочи» садымы 1998-99 өөрелдиге чылында өөр-делге программаларына дүшкөн ПЕДАГОГИКА БОЛГАШ МЕТОДИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЛИТЕРАТУРАНЫ эккеп садар дугайында керээлерни чарып эгелөөн. Чагыны бир дугаар киргеннерге өртек чингел-делиг болур!

ХООРАЙНЫҢ ХУНДУЛУГ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

А. С. Пушкин аттыг национал библиотеканың силерге дыйнадыры болза: май 23-түң хунунде бис хоорайның кудумчузунче чагыс-ла күзел-биле — бистиң библиотеканың фондузунга оюла-ла чагыс, ыччалза-даа үнелиг номду белекке бээринерни силерден дилеп үнер бис. Номуң бажыңардан эккеп болур силер, байырлалга садып ап азы ойнап алыр-даа аргалар тургустанур. Май 23-те 10 шактан 15 шакка чедир Тыва эки турачылар кудумчузунга эртер «НОМ МАРАФОНУНГА» албан чедип келер боор силер деп бузууреп тур бис. СИЛЕРНИ МАНААР БИС.

КАЙДА СИЛЕР, ӨӨРЛЕРИМ?!

Элегес ортумак школазының 1977 чылда доо-зукчуларын школага МАЙ 23-те чыгырын чалап тур. Сүт-Хөл кожуунун Алдан-Маадыр ортумак школазының 1978 чылда доозукчуларын май 25-те 10 шакта школага болур УЖУРАЖЫЛГАЖЕ келрин чала-дывыс, Дадывыры — 100 рубль.

«ШЫН» СОЛУН ДАМЧЫШТЫР

Бистиң авамыс Серен Быштаалаевна Дончун 76 харлап чораш, чырык өртмөчөйдөн, азы-төлдөн монгеде чар-лып чоруткан. Ажыг-шужуузуңу денге үлешкен төрөл-дөвиске улду-биле өөрүп четтиривис. Хайырдалыг авамысты калга кижик төрөөн дигир. Көктүг-шкыг Көгей-Арам, Хаан-Көгей төрөөн чери Көулбес-лаа, ырак-даа бол, дөмей чоктаар. Бичангантын инак авай, сеткилимде ол-ла хөвөөр Бичангалдык чыгыг одун кыдысп чор сен. Галина, Михаил.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100 инлек 667000 ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Ча-аза болгаш «Шын» солун редакциясынын коллек-тивни Кол редактор Василий ХОМУШКУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Кустүгүр САТ (харым-салгалдыг секретарь) Апардор ОКСУР (кылдыс редактор), Адыкы Саяа (кылдыс редактор). РЕДАКЦИЯНЫҢ ГЫҢФОНАРАНЫ. Кол редактор — 3-43-34; коя редакторунуң ораакчымы — 3-33-91; секретариат — 3-28-82. Солун келбейн барганда дараазында телефоннарже дол-гаар: 3-11-94, 3-57-92.

КПДНСТЕР: Чазактын ажыл чорудулгаам-биле ха-рылазга тулар кылаас — 3-34-98, мелээлер албаны — 3-38-15. Бухгалтерия — 3-41-16.

Агар санымыс: № 407038/040000010000 КБ «ТываКредит», ИНН — 1701008465; корр сч 3010281020000000729 БИК 04304729. Солун Россия Федерациязынын Парлада болган масса-лыг информация чеспектериниң талазы-биле хоолду-жуну тыва девискээриң чорудулгааны контрол болган бүрткел-ини Тыва девискээриң эгелешке бирүктеттинген. Бүрткелтирер дугаары — М 00007. Солунга палатыгың материалдарын авторларының болаалары редакцияның тургучу-биле дүшүшпиз барып бол-ду. Айытыганын саппаы болган өскө-ла фактылары, адычылары дөш авторлар боттары харылаар.